

UYDA YAKKA TARTIBDA TA'LIM OLAYOTGAN BOLALARNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK RIVOJLANISHI

Abdullajanova Raxmatoy Sirojiddinovna

Namangan viloyati Chortoq tumani 49- maktab amaliyotchi psixologi

Ortiqova Madina Yusubjanovna

Namangan viloyati Chortoq tumani 54 - maktab amaliyotchi psixologi

Annotasiya. Ushbu maqolada imkoniyati cheklangan bolalarning uyda yakka tartibda ta'lim olishga bo'lgan huquqlarini ta'minlash hamda ularning ta'lim olishlari uchun zarur sharoit yaratish, ularning ijtimoiy rivojlanish istiqbollari, o'zini namoyon qilish, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ijtimoiy muammolarni aniqlash va ularni mustaqil ravishda yengishini ta'minlash, o'zo'zini anglash va ijtimoiylashuvni rag'batlantiradigan tegishli vaziyatlarni yaratish, ijtimoiy moslashuvini shakllantirish uchun ijtimoiy-pedagogik yordam ko'rsatish kabilar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: imkoniyati cheklangan, uyda yakka tartibdagi ta'lim, ta'lim olish, o'qituvchi, ijtimoiy moslashuv, ijtimoiy-pedagogik yordam, qo'llabquvvatlash, shaxsiy xususiyatlar.

KIRISH

Jamiyatimizda nogironligi bo'lgan bola tug'ilsa, uni tug'ilganidan boshlab ijtimoiy hayotga moslashtirish, avvalo maktabgacha ta'lim bosqichiga, umumiy o'rta ta'lim, so'ngra Oliy ta'lim muassasalarida tahsil olishiga erishish va amalga oshirish uchun mutaxassislar, psixolog, nevropatolog, nogironlik turiga qarab oligofrenopedagog, tiflopedagog yoki logoped biriktiriladi. Bu mutaxassislar bola hayotining dastlabki kunlaridan boshlab bola bilan shug'ullanishadi va uni ijtimoiy muhitga har tomonlama moslashtirib boradilar. Respublikamiz xalq

ta'limi tizimida imkoniyati cheklangan bolalarga ta'lim berishning uyda yakka tartibdagi ta'lim shakli mavjud. Uyda yakka tartibda ta'lim olish jismoniy yoki psixik rivojlanishida nuqsoni bo'lgan, uzoq vaqt davolanishga muhtoj va tibbiy xulosasiga ko'ra doimiy yoki vaqtincha maktabga qatnay olmaydigan bolalar uchun tashkil etiladi. Sog'liqning buzilishi bolalarning shaxsiyatida o'z izini qoldiradi: birinchi navbatda, sog'lig'ining cheklanganligi kasbiy o'zini o'zi belgilashga va mehnat faoliyatini amalga oshirishga ta'sir qiladi. Patologiyaning mavjudligini bilish o'z qobiliyatlarini, intilishlar darajasini, tashabbusning yetishmasligi va bunday bolalarning mustaqilligini yetarli darajada baholamaslikka olib keladi. Hissiy sohaning rivojlanishida buzilish mavjud bo'lib, bu ijtimoiy moslashuv, ta'lim olish va kasbiy faoliyatga qiziqishning yetishmasligida namoyon bo'ladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ-4860 son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilingan bo'lib, Bunda jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan, shuningdek, uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalarga uyda yakka tartibda ta'lim berish tartibini belgilaydi. Uyda yakka tartibda ta'lim berish o'quvchilarning ta'lim olishga bo'lgan huquqlarini ta'minlash hamda ularning ta'lim olishlari uchun zarur sharoit yaratish asosiy maqsadi ekanligi ko'rsatilgan. O'zbekistonda uy ta'limi L.Nurmuxamedovanning "Oilada nogiron farzandni tarbiyalashning pedagogik xususiyatlari" mavzusidagi tadqiqotida hamda M.X.Jo'raxo'jayevning "Imkoniyati cheklangan bolalarning uyda yakka tartibdagi ta'limi samaradorligini oshirish mexanizmlari" mavzusidagi tadqiqotlarida tadqiq etilgan.

MUHOKAMA

Uyda yakka tartibdagi ta'limda pedagogik ishlar o'quvchi hayotining ijtimoiy, hissiy, kognitiv sohalariga hamda o'z-o'zini anglashiga qaratilishi zarur.

Imkoniyati cheklangan bolalar uchun uyda ta'limning integratsiyalashgan tizimini amalga oshirishda butun ta'lim davrida bolaning rivojlanishi uchun psixologik, tibbiy va pedagogik yordam doimiy kerak.

Bilish faoliyatini rivojlanmay qolishi, aqli zaiflikni asosiy belgisi hisoblanadi. Bu buzilish birinchi o'rinda voqelikni aks ettirishga sezgi va idrokka taalluqli. Nerv sistemasi buzilgan bolalarda bu psixik funksiyalar, sekin va bir qator xususiyat hamda kamchiliklar bilan shakllanadi. Bu xususiyatlar o'qish jarayonida aniq namoyon bo'ladi: bilib olish suratini sekinligi, grafikasi o'xshash harflarni, raqamlarni, predmetlarni, talaffuzi o'xshash tovush va so'zlarni aralashtirib yuborish bularga misol bo'la oladi.

Uyda ta'lim olayotgan imkoniyati cheklangan bolalarning ijtimoiy moslashuvi - bu turli xil yashash muhitiga moslashishning ijtimoiy ijobiy tajribasini, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan yutuqlarga erishish jarayonida o'zini namoyon qilish va o'zini o'zi anglash tajribasini to'plash qobiliyatini belgilaydigan integral shaxsiy ta'lim hisoblanadi. Bunday moslashuvchanlik uyda ta'lim olayotgan imkoniyati cheklangan bolaga o'z kasbini tanlashda va keyinchalik kasbni egallashda muvaffaqiyatli o'zini o'zi belgilashga, mustaqil hayotda o'zini ijobiy va shaxsan namoyon etishga imkon beradi. Imkoniyati cheklangan bolalarni uyda o'qitish ularning ijtimoiylashuviga ta'sir qiladi hamda oilalar va bolalar uchun ijtimoiy xizmat ko'rsatish muassasalari mutaxassislaridan ijtimoiy va pedagogik yordam talab qiladi. Bunday qo'llab-quvvatlash bolalar haqida bilish, ularning ijtimoiy rivojlanish istiqbollari, o'zini namoyon qilish, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ijtimoiy muammolarni bashorat qilish va ularni mustaqil ravishda yengishini ta'minlash, o'z-o'zini anglash va ijtimoiylashuvni rag'batlantiradigan tegishli vaziyatlarni yaratishning maqsadga muvofiq jarayonidir. Uyda ta'lim olayotgan bolalarning ijtimoiy moslashuvini shakllantirishni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash shaxsga yo'naltirilgan yondashuvga asoslanadi. Ushbu yondashuvning mohiyati bolalarning ijtimoiy o'ziga xosligini, ularning sotsializatsiya ehtiyojlarini, ta'lim

va tarbiya muhitini, shuningdek, jamiyatga integratsiyalashuv istiqbollarini to'liq hisobga olishdan iborat.

Uyda ta'lim olayotgan bolalarning ijtimoiy moslashuvini shakllantirishni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlashning muvaffaqiyati uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlar majmui quyidagilarni o'z ichiga oladi: har bir bolaning shaxsiyatini shakllantirishni qo'llab-quvvatlash strategiyasini belgilash jarayonida uning individual o'ziga xosligini hisobga olish, ijtimoiy moslashuv; imkoniyati cheklangan bola oilasining mutaxassislar bilan munosabatda ochiqligi; turli hayotiy vaziyatlarda bolalarning ijtimoiy moslashuvining rag'batlantiruvchi ko'rinishlari; uyda ta'lim beruvchi o'qituvchining imkoniyati cheklangan bola, uning oila a'zolari va maktab pedagoglari bilan o'zaro munosabatlarida hamkorlik va sheriklik.

Ota-onalar zarur imkoniyatlarni yaratib, tegishli soha mutaxassislari bilan birgalikda hamkor bo'lib ishlarni amalga oshirish, bolaning imkoniyatlariga loyiq turli faoliyatlarga jalb etish, uning psixologik-fiziologik, jismoniy va aqliy rivojlanishiga munosib hissa qo'shish bilan korreksiyalash ishlarini samarali amalga oshirish uchun eng muhim zaminni vujudga keltiradi. Bu o'rinda, shifokor-pedagog-psixolog va ota-ona hamkorligi ilmiy asosda, barcha psixologik-fiziologik jarayonlarni to'g'ri hisobga olib tashkil etilsa, yuqori natijalarga erishish kafolatlanadi.

Dars mashg'ulotlarning davom etishi bajariladigan faoliyatlarning murakkablik darajasiga, o'quvchining shu darsni o'zlashtirish vaqtidagi sog'lig'i va psixik holati hamda jismoniy imkoniyatlariga bog'liq. Ushbu jarayon o'rganilayotgan mavzuning murakkablik darajasiga qarab 5-10 daqiqadan 20-25 daqiqagacha o'tkazilishi maqsadga muvofiqdir. Imkoniyati cheklangan uyda yakka tartibdagi ta'limga jalb etilgan o'quvchilarning aksariyatida tez toliqish, diqqatining tarqoqligi, turli xil salbiy xatti-harakatlar paydo bo'ladi. Bunday holatlarni oldini olish va bartaraf etish, shuningdek, psixonevrologik rivojlanishda kamchiligi bo'lgan o'quvchilarning foydali ish ko'ffitsyenti

darajasini oshirish o'z vaqtida dam olish daqiqasini o'tkazish va turli faoliyat turlarini almashtirish orqali amalga oshiriladi. Dam olish daqiqasi butunlay o'quvchining holatiga bog'liqdir. Agar kerak bo'lsa, dars davomida istalgan vaqtda yoqilishi mumkin. Dars va mashg'ulotlar davomida foydali ish ko'ffitsiyentini maqbul darajasini saqlab qolish uchun o'quvchilar miya katta yarimsharlarining funksional holatini tezroq tiklashga qaratilgan turli tadbirlardan foydalanishlari; ta'limga qiziqishni faollashtirish va oshirish maqsadida tuzatuvchi o'yinlar va mashqlar ko'ngiloqliq tomoshalardan foydalanishlari maqsadga muvofiq hisoblanadi.

F.I.Kevlyaning fikriga ko'ra "...o'quvchilarning individual xususiyatlarini o'rganish uning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan pedagogik yo'l yo'riqlar, usul va vositalarni to'g'ri tanlash imkoniyat yaratadi. O'qituvchi xuddi psixolog kabi o'quvchi bilan o'zaro munosabatlar strategiyasi va taktikasini to'g'ri aniqlashi uchun o'quvchilarning har tomonlama diagnostikasidan ma'lumotlar to'plashi kerak".

NATIJA

Uyda ta'lim olayotgan bolalarning ijtimoiy moslashuvini shakllantirishni ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi: ijtimoiy individual ahamiyatga ega muammolarni aniqlash (bolalar rivojlanishining o'ziga xosligi, ijtimoiylashuvi, ularning ijobiy va salbiy xususiyatlari, ijtimoiy moslashuvning shakllanishiga sezilarli ta'sir qiladi va ular bilan ijtimoiy-pedagogik ishlashda e'tiborga olishni talab qiladi; bolalar hayotning turli sohalarida o'zini namoyon qilish jarayonida duch kelishi mumkin bo'lgan haqiqiy qiyinchiliklar, ularni yengish jarayonida ular ijtimoiy-pedagogik yordamga muhtoj bo'ladi; rag'batlantirishga qaratilgan bolaning xatti-harakati va o'zini namoyon qilish istiqbollari bashorat qilish usullari, shuningdek, rivojlanish holatlarida o'zini o'zi anglashda eng munosib yordam bo'lgan qo'llab-quvvatlashni ko'rsatish; bolaning individual muhim ijtimoiy muammolarini mustaqil ravishda yengishini ta'minlash (yordam, qo'llab-

quvvatlash, rag'batlantirish, o'qitish, mashq qilish, maslahat berish va boshqalar); bolalarning ijtimoiy moslashuvini shakllantirish samaradorligini baholash (ijtimoiy ahamiyatga ega shaxsiy fazilatlar, kasbiy yo'nalishni shakllantirish monitoringi).

O'qituvchilarning faoliyatida og'zaki nutqdan tashqari boshqa aloqa vositalariga ega bo'lishi ham alohida ahamiyatga egadir. Bunday aloqalarga jismoniy va vizual aloqalar – o'quvchining boshini silash, qo'llarini ushlash, yelkalarini quchoqlash kiradi. O'qituvchilar bunday harakatlarni yurakdan chiqarib bajarsa o'quvchilar ularni juda aziz inson deb qabul qiladilar.

Muloqot va hamkorlik uyda yakka tartibdagi ta'lim jarayonida yo'naltiruvchi hamda rag'batlantiruvchi omil sifatida qaraladi. Darslarni olib borishda ijobiy munosabatni shakllantirish uchun o'quvchining dunyosiga yo'l topa bilish, quvonch-u qayg'usiga sherik bo'lish, ishonchini oqlay bilish lozim. O.N.Maikina quyidagini ta'kidlagan edi: "Siz har doim o'zingizning xatti-harakatlaringizni eslab qolishingiz kerak, chunki o'quvchi uchun o'qituvchi nafaqat do'st, maslahatchi, balki adolatning tirik timsoli"

O'qituvchi o'quvchining individual psixologik, shaxsiy xususiyatlarini, vazifalarning tabiatini yaxshi bilishi orqaligina ushbu muhim masalada muvaffaqiyatga erishishi mumkin. O'qituvchi har doim o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini tahlil qilganda unga yaxshi munosabatda bo'lishi uchun asos topa olishi kerak. O'qituvchi o'quvchiga o'qitish faoliyatida haqiqiy muvoffaqiyatga erishishiga yordam berishga qodir bo'lishi lozim. Bunga erishish uchun o'qituvchi o'quvchiga ijobiy, do'stona hamda xayrixoh munosabatni yaratishga intilishi yaxshi natija beradi.

XULOSA

Uydagi ta'lim bolalarning bilim olish huquqlarini ta'minlash va ularning ta'lim olishi uchun kerakli shart-sharoitlarni yo'lga qo'yish maqsadini ko'zda tutadi. O'quvchilar dunyoqarashi va tasavvurini shakllantirish, fanlar bo'yicha

bilim, hayotiy ko'nikma hamda malakalarni singdirish, axloqiy-ma'naviy jihatdan tarbiyalash, mehnatga tayyorlash kabi va boshqa vazifalarni bajaradi.

Aqliy, jismoniy va psixik rivojlanishi muammoli bolalar ta'limning qay bir shakli, turiga jalb qilinmasin, ularga mos yondashuvlarni tanlash o'ziga xos murakkab, shuningdek, kompleks chora-tadbirlarni taqazo qiluvchi jarayon hisoblanadi. Bunday chora-tadbirlarni samarali yo'lga qo'yish uchun pedagog o'zi ta'lim berayotgan o'quvchining shaxsiy, tibbiy, psixologik hamda pedagogik o'ziga xosliklari borasida ma'lumotlarni bilishi zarur. Ijtimoiy-pedagogik yordam ortiqcha himoya bilan almashtirilmasligi kerak, balki bolaning o'zini namoyon qilishini rag'batlantirishga, yuzaga keladigan ijtimoiy muammolarni bartaraf etishga va jamiyatga integratsiyalashuvi uchun zarur bo'lgan o'zini o'zi anglash tajribasini to'plashga qaratilgan bo'lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ-4860 son qarori// O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2021-yil 12-oktabr, 638-son.

2. Рыжова, Ольга Семеновна. Социально-педагогическое проектирование домашнего обучения детей с ограниченными возможностями здоровья: дис... кандидат педагогических наук. – Ростов-на-Дону. 2003. 241 с.

3. Попова, Людмила Григорьевна. Социально-педагогическое сопровождение формирования социальной адаптивности подростков, обучающихся на дому, в условиях учреждения социального обслуживания семьи и детей: дис... кандидат педагогических наук. Москва. 2009. 246 с.

4. Кевля Ф.И. Психолого-педагогический консилиум как средство прогнозирования личностного развития ребёнка // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. 1996. - №3. – С. 5058.